

KAZAKİSTAN KAYNAKLARINA GÖRE DEDE KORKUT'UN DOĞUMU

DOÇ. DR. ALİ BERAT ALPTEKİN

1988 yılının ülkemizde Dede Korkut yılı olarak kutlanması pek çok meslektaşımız gibi, bizi de Dede Korkut çalışmalarına yöneltti. Bugüne kadar gerek ülkemizde, gerekse ülkemizin dışında konu üzerinde sayıları binlere varan çalışmalar yapıldı. Bunları takip etmeye, okumaya belki de ömrümüz yetmeyecektir.

1994-1995 öğretim yılında görev yaptığım Uluslar Arası Hoca Ahmet Yesevî Kazak - Türk Üniversitesi, Türklüğün iki büyük siması üzerinde daha yakından çalışmama vesile oldu. Bunlar, Hoca Ahmet Yesevî ve Dede Korkut idi. Nitekim, daha sonraki yıllarda Hoca Ahmet Yesevî¹ ve Dede Korkut'la² ilgili çalışmalarımın bir kısmını yayımladım. Bu çalışmalarda Kazakistan'daki, sözlü ve yazılı kaynaklardan istifade ettim. Bu kaynaklardan birisi Altay Margulan'ın destanlarla ilgili makalelerini topladığı, *Ejelgi Jır Anızdar / Ğilmî - Zerttev - Makalalar* adlı eseri idi.³ Bu kitaptaki "Kazak Anızdarında Korkuttın Bolması Jene Onun Jürgen Jerleri" adlı makale Türk âleminin büyük siması Dede Korkut'un doğumu ve gezdiği yerlerle ilgili idi.

Adı geçen makalede; Dede Korkut'un annesinin Kıpçak asıllı olduğu; annesinin Korkut'u üç sene karnında taşıdığı; hamileliğinin yıl dönümünde büyük olayların olduğu; otuz altı ayın sonunda, bebeğin dünyaya geleceği sırada dokuz gün çarpışma olduğu; üç gün boyunca dünyanın karanlığa gark olduğu; çok şiddetli yağmurun yağdığı; sert rüzgârların estiği; fırtınadan, yağmurdan, tozdan, dumandan insanların birbirini göremez olduğu; yine Dede Korkut'un doğumu ile birlikte Sırderya ve Karadağ'ı karanlığın bastığı; bu sebepten dağa "Karaspan Dağı" adı verildiği anlatılmıştır. Ayrıca Kazak sözlü kaynaklarındaki bilgilere dayanılarak onun doğumunun zor olduğu; doğumdan hemen sonra Dede Kor-

1 Ali Berat Alptekin, *Yesevi Ocağında 210 Gün*, Elazığ 1996.

2 Ali Berat Alptekin, "Kazakistan'da Anlatılmakta Olan Dede Korkut ile İlgili Efsaneler", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri I*, Ankara 1997, s. 23-32.

3 Alkey Margulan, *Ejelgi Jır Anızdar / Ğilmî - Zerttev - Makalalar*, Almatı 1985, s. 187-203.

kut'un konuştuğu vb. anlatılmaktadır. Yine Kazakistan kaynaklarına göre Dede Korkut Karadağ'da dünyaya gelmiştir.

Onun doğumu sırasındaki olaylar zaman zaman şiirlere de konu olmuştur.

Korkut tuvar kezinde
Karaspan'dı suw algan
Kara jerdı kum algan
Ol tuvarda el korkup
Tuvgan son ebden kuvangan⁴

***

Korkut'un doğum zamanında
Karaspan'ı su almış
Kara yeri kum almış
O doğarken halk korkmuş
Ancak o doğduktan sonra da sevinmiş.

Türkiye'deki kaynaklarda onun doğumuyla ilgili -az da olsa- bilgiler bulabilmekteyiz. Bunlardan ilki *Hazihir'r Risaletimin kelimat-ı Oğuzname el meşhur bi-Atalarsözü* adlı kitaptır. Buradaki bilgilere göre Korkut Ata, "ala gözlü dev kızından doğmuştur".⁵ Bu bilgileri aldığımız Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde yine Kazak kaynaklarına dayanılarak doğumundaki olağanüstülüklerden bahsedilmektedir. Annesi onu dünyaya getirdiği vakit, yakınında bulunan insanlar kaçmış. Çünkü insanlar doğumdan sonra bebek yerine bir torba görmüşler. İnsanların kaçması üzerine anne torbayı parçalamış, içinden de küçük bir insan çıkmış. Kaçanlar bebek sesini duyunca tekrar geri gelmişler ve çocuğun adını "Korkut" koymuşlar.⁶

Kazak kaynaklarına göre Dede Korkut mezardan / mağaradan çıkan peri kızının; devin veya kuğunun oğludur.

4 a.g.e., s. 187.

5 Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, CXX; İsa Özkan, "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı / Belleten 1995*, Ankara 1997, s. 267; Bekir Şişman, "Kazakistan'da "Korkut Ata" ile İlgili Söylenceler", *Millî Folklor*, (37), Bahar 1998, s. 51-53.

6 Gökyay, CXX; Özkan, s. 267.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ile ünlü destan kahramanlarının doğumu arasında büyük benzerlikler vardır. Bu benzerlikleri sıralayacak olursak ilk başvuru kaynağımız hiç şüphesiz *Oğuz Kağan Destanı* olacaktır.

Gömgök, gök mavisiydi, bu oğlanın yüz rengi
Kıpkızıl ağzıyla, ateş gibiydi benzi
Al al idi gözleri, saçları da kapkara.

***

Ansızın dile geldi, söyler konuşur oldu
Kırk gün geçtikten sonra, yürür oynaşır oldu
Öküz ayağı gibi idi sanki bileği
Kurdun bileği gibi idi sanki bileği.⁷

Oğuz Kağan Destanı'ndaki doğum tasvirlerini Dede Korkut'ta bulamıyoruz. *Oğuz Kağan Destanı* ile Dede Korkut hikâyelerinin teşekkül tarihlerini düşünecek olursak, aradan geçen yüzyıllara rağmen destan kahramanlarının özellikleri hemen hemen aynıdır. Bunu da destan geleneğinin tezahürü olarak değerlendirmemiz gerekir.

Benzer bir yürüme motifi de Altay Türklerinin *Alıp Manas Destanı*'ndadır. "Daha doğar doğmaz 'eki konup enc', 'altı konup ada' deyip yürümeye başlarlar. Bu şekilde çok kısa sürede yürüyen bahadır ata bindikten sonra yurdunda duramaz ve annesiyle babasının duasını alarak düşman eline sefere çıkar".⁸

Elbette destan kahramanlarının doğumu normal insanlarınkinden farklı olacaktır. Dede Korkut'un doğumunda bir torba içerisinde olması motifini bir başka Kazak efsanesinde de bulmaktayız. "Cılağan Ata" adlı efsanede bebek bir torba içerisinde dünyaya gelir. Torbanın anne tarafından yırtılmasından sonra içerisinde bir bebek çıkar ve hemen konuşmaya başlar.

Benzer bir motifi "Tepegöz" hikâyesinde de bulmaktayız. Bilhassa Tepegöz meselesi çokça işlendiği için burada aynı şeyleri tekrar etmek istemiyoruz.

7 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara 1971, s. 114.

8 Metin Ergun, *Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı: Alıp Manas*, Konya 1997, s. 44.

Bilindiği gibi destan kahramanlarının ana rahminde kalma süresi de normal insaninkinden farklıdır. Kazakistan kaynaklarına göre Dede Korkut otuz altı ayda dünyaya gelmiştir. Yine Manas, annesinin karnında on ay kalmıştır. Almanbet ise on iki ay ana rahminde büyüdüktan sonra doğmuştur.⁹

Özbek Türklerinde doğum yapacak kadın 'düğün eti' yemez. Yemesi hâlinde doğacak çocuğun dokuz ay dokuz gün dokuz saat sonra değil de; on, on bir ay sonra dünyaya geleceğine inanılır.¹⁰

Kazak Türklerinde de anne hamilelik döneminde deve (tüye) eti yerse bebek on iki ayda dünyaya gelir.¹¹

Burada asıl dikkatimizi çeken husus yukarıda Dede Korkut'un doğumuna bağlı olarak anlatılan hususlar ile Kırgız Türklerinin ünlü destan kahramanı Manas'ın doğumundaki paralelliklerdir. Bu paralelliği daha yakından görebilmek için ilgili bölümü aynen aşağıya alıyoruz.

"Altay'ı sarstı "Baa" diye ağlayan çocuğun sesi, kara yer sallandı. Âlemi sarsan bir gök gürültüsü duyuldu. Ak otağa kut düştü. Gökkuşağı gibi, eğilen parlak bir ışık Cakıp'ın avlusunun üzerini kapladı.

Şimdi dağ başında "Kayberen" (dağlı geviş getiren hayvanların hamisi) böğürdü, bahçedeki kuşlar öttü. Yerdeki yılanlar ıslık çalıp, avludaki köpekler havlamaya, atlar kişnemeye başladılar.

Bebek iki elinde kan pıhtısı olduğu hâlde doğdu. Bebeğin on beş yaşındaki çocuk kadar ağırlığı vardı. Çırpınışları otuz yaşındaki insanın kuvveti kadardı. Bebeğin iki omuzunda kara yele göründü. Ağzına yiyecek verildiğinde üç tulum yağtı bir defada yedi. Soylu kadın Çıyırdı bebeğe memesini verdiği zaman memesinden önce süt, sonra kan çıktı. Hanım buna dayanamadı".¹²

Yukarıda da belirttiğimiz gibi destan kahramanlarının doğumu olağanüstülüklerle doludur. Bu olağanüstülüklerin başında ise doğma hâdisesi gelmektedir.

9 Ögel, s. 305.

10 Yaşar Kalafat, *Avrasya Türk Halk Sufizmi I (Kırgızistan - Özbekistan - Türkmenistan)*, Ankara 1997, s. 58.

11 S. Kalyev, M. Orazev, M. Simaylova, *Kazak Halkının Salt Desturları*, Almatı 1994, s. 12

12 Keneş Yusupov, *Manas Destanı (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Fikret Türkmen, Alimcan İneyet)*, Ankara 1995, s. 20.

Kazak sözlü kaynaklarına göre, Tepegöz yer altındaki bir mağarada dünyaya gelmiştir. Yine aynı kaynaklar onun mezardan çıkarıldığından da bahsetmektedirler. Bazı Kazak kaynakları Dede Korkut için de aynı şeyleri yazmaktadır.¹³

Mezarlıkta doğma; İslâmiyetten önceki örf ve âdetlerin bir göstergesidir. Mağarada veya mezarda doğma büyük destan kahramanlarının hemen hemen hepsinde görülür. Mağarayı kutsallaştırma; mağaradaki eşyaya saygı gösterme de eski Türk boylarının örf ve âdetleri içerisinde. İslâmiyetten önceki Türk inançlarına göre mağara veya mezarda doğan kahramanlar olağanüstü güce sahiptir. Bunlar mezarlıkta doğdukları için onlara Körtegin, Köroğlu, Körkap gibi isimler verilmiştir.

Bilindiği gibi Köroğlu'nun Türkmen, Özbek, Kazak rivayetlerinde dünyaya geliş yeri olarak mezarlık gösterilir. Mezarlıkta dünyaya gelen Köroğlu'nu büyüten, emziren ise Türkmen kaynaklarında keçi; Özbek ve Kazak metinlerinde ise sürüden ayrılan bir kısraaktır.¹⁴

Köroğlu, Körkap, Körtegin'in adlarını alıştırma mezar manasına gelen "gur" kelimesinin de etkili olduğunu her hâlde belirtmemize gerek yoktur.

Kazaklar, gençlerinin cesaretini artırabilmek için bazı uygulamalar yapmaktadırlar. Bunlardan birisini 18. yüzyıl Kazak Hanı Abılay yapmıştır." 18. yüzyıl Kazak Hanı Abılay, kendi bahadrlarını kuvvetli yapabilmek için onları bozkırda kimsenin bulunmadığı mezarlıklara bırakmıştır. Hatta aynı mezarlığa önceden kefen giydirilen bir kişi bırakılır. Buraya gelenlerin haber verilmesi üzerine kefen giyen genç çıkar. Bu durumdan korkmayanların cesur, kahraman olduğu kabul edilir.¹⁵

Demek ki kahramanların mezarlıkta doğması İslâmiyet öncesi bir Türk inancıdır. Geçmişte olduğu gibi -geçen yüzyıla kadar da- aynı husus Türk boyları destanlarında görülmektedir. Kanaatimizce Dede Korkut'un mezarlıkta doğması motifî eski Türk inancının destanî bir görünüşünden başka bir şey değildir.

13 Margulan, s. 188.

14 Zekeriyâ Karadavut, *Köroğlu'nun Zuhuru Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*. Konya 1996, s. 43, 44, 45 (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

15 Margulan, s. 189.

Dede Korkut'un doğumuyla ilgili bir başka görüş onun "kuğu" donuna giren bir peri kızından olmasıdır. Kuğu, Türk mitolojisinden ziyade Hint mitolojisinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁶ Kuğudan veya kuğu donuna girmiş peri kızından dünyaya gelme inancı Kazaklar arasında yirminci yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Kuğunun mukaddes sayılması, kam ve baksıların aynı dona girmesiyle izah edilebilir. Şokan Velihanov da kuğu kıyafetine giren bir baksıyı gördüğünden bahsetmektedir.¹⁷

Manas Destanı'nda da, Manas'ın gelini "Ayçörek" kuğu donuna bürünerek gökyüzünde dolaşır.

Dede Korkut vaktinin düşünürü, bilgini, evliyası olarak kabul edilir. O sağlığında nasıl pek çok derde derman olmuşsa, ölümünden sonra da olmaya devam etmiştir. Vefatından sonra herkes onun kabrini ziyaret etmiştir. Kazak halkı arasında onun defnedildiği kabristana, büyük mezarlık denilmiştir. Sırderya ırmağının kenarında bulunan mezarlık, zamanla azgın sular tarafından tahrip edilmiştir. Bunun üzerine Kazaklar 1952 yılında mezarı ırmağın uzağına taşımışlardır. Bu taşıma esnasında mezar açıldığında, Korkut'un mezarının diğerlerinden bir metre daha uzun olduğu ortaya çıkar. Bu da onun doğumundan sonraki ömründe de diğer insanlardan farklı olduğu fikrini uyandırmaktadır.

Türk destanlarına şöyle bir göz attığımız vakit olağanüstü büyüklükte başka kahramanlarla da karşılaşmaktayız. Meselâ, *Er Sogotoh Destanı*'nda kahraman şöyle tasvir edilmektedir:

"Er Sogotoh adlı bir er varmış, anasız, babasızmış. Gökten mi indi, yoksa yerden mi çıktı kendisi de bilmezmiş. Bir garip ermiş. Boyu on geniş karış, eni dört geniş karış, bir omuzundan bir omuza kadar da beş karış kadarmış. Kolları tıpkı kurumuş bir kayın ağacı gibi. Gözleri at dizgini halkaları gibi yuvarlakmış. Burnu ise bir ineğin kürek kemikleri kadar büyükmüş".¹⁸

16 Ögel, s. 492-493.

17 Margulan, s. 188.

18 Ögel, s. 104.

Altay destanlarından *Alıp Manaş*'da kahramanın boyu hakkında bilgi verilmezken, taşıdığı ok ve yay olağanüstü büyüklüktedir.¹⁹

Dede Korkut'un annesi ve doğumu hakkında, Anadolu, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan kaynaklarında bilgi bulamamıza rağmen Kazakistan kaynakları onu ünlü destan kahramanlarıyla bir görmektedir. Köroğlu, Manas, Alpamış, Oğuz Kağan ne ise Dede Korkut da odur. Yukarıda verdiğimiz örnekler de bunun delilidir.

Hiç şüphesiz bu bilgiler sözlü kaynaklardan yapılan derlemelerin neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu hususta yazılı bir kaynak yoktur. Kaycılardan, destancıardan, ırcılardan, akınlardan yapılan bu derlemeleri de normal karşılıyoruz. Çünkü onlar Dede Korkut'u bir destan kahramanı, bir destan düzücü olarak görmektedirler. Dede Korkut'la ilgili Hazar'ın doğusunda bu görüş yaygınken, batısında daha farklı düşünülmektedir. Hatta batıdaki araştırmalarda Dede Korkut Hikâyeleri büyük ölçüde bir destan olarak değerlendirilmemektedir. Bunun yerine Dede Korkut Hikâyeleri, "destandan halk hikâyesine geçişin ilk basamağı olarak" kabul edilmektedir.

---

19 Ergun, s. 51.